

Is er nog vertrouwen in de politiek? De gemeenteraadverkiezingen en Europese verkiezingen blonken beide niet uit in een hoge opkomst. Ook scoort 'de politiek' steevast niet heel hoog op lijstjes van gezaghebbende instituten. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) rapporteert periodiek over het vertrouwen van de Nederlanders in de politiek.¹ Dit onderzoek gaf *Zicht* reden om vier vragen voor te leggen aan de wetenschappelijke instituten van politieke partijen. We kregen reacties van de denktanks van het CDA, de ChristenUnie, D66, de PvdA, SGP en VVD.²

Drs. J.D. Veldman, redactielid

Gering vertrouwen: niet dramatiseren, wel reageren!

Politieke denktanks aan het woord

1. Uit onderzoek van het SCP blijkt dat het vertrouwen in de politiek stabiel, maar laag is. Hoe waardeert u dit beperkte vertrouwen, in hoeverre is dat problematisch?

Geert Jan Spijker, namens de Groen van Prinsterer-stichting (WI-ChristenUnie):

'Laten we vooropstellen dat een royale en stabiele meerderheid van de Nederlandse bevolking tevreden is met het functioneren van het democratische bestel. Dat is belangrijk, want instituties zijn cruciaal met het oog op stabiliteit op langere termijn, afwezigheid van dictatuur, bescherming van minderheden. Het lage vertrouwen in de politiek is ech-

ter niet onbelangrijk. Dat politici vergeleken met andere beroepsgroepen laag scoren is geen reden tot feest. Maar laten we het niet dramatiseren: van *high trust* zijn we nu afgedaald naar

'Europees bovengemiddeld', aldus het SCP. En daarmee zitten we in dezelfde categorie als Duitsland, dat toch een degelijk en stabiel land is. Daarnaast is Nederland is nog altijd ver verwijderd van *low trust* landen als Italië.'

Rien Fraanje, namens het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA:

'Ik interpreteer de gegevens van het SCP totaal anders! Het SCP concludeert juist dat in Nederland het vertrouwen in

de politiek verre van stabiel (top in 1997, weggezakt in 2003, weer gestegen in 2008, en nu weer gedaald), maar wel bovengemiddeld hoog is.

Zelfs nu sprake is van een daling van het vertrouwen in de politiek en Nederland geen *high trust society* meer is, scoort ons land internationaal gezien nog steeds hoog. Het echte probleem is mijns inziens dat achter deze redelijk gunstige cijfers een flinke tweedeling schuil gaat. Een groep van hoogopgeleide kosmopolieten heeft veel vertrouwen in de politiek, in de Europese Unie en in hun medemens. Een grote groep van minder kansrijke, vaak laagopgeleide mensen heeft aanzienlijk minder politiek (zelf)vertrouwen. Die scheiding is riskant voor het draagvlak en de legitimiteit van onze democratie.'

Corina Hendriks, namens de Hans van Mierlo Stichting (D66):

'Een zekere mate van basisvertrouwen in de politiek is nodig voor het goed functioneren van een democratie. Vertrou-

wen dat politici en politieke partijen met jouw stem iets zullen doen wat bijdraagt aan de samenleving zoals die jij voor je ziet, en vorm geeft aan de waarden die jij belangrijk vindt. Vertrouwen moet echter niet blind zijn en teveel vertrouwen kan juist leiden tot passiviteit. Een zekere mate van wantrouwen in de politiek is zelfs gezond als (maatschappelijke) tegenmacht tegen ongecontroleerde politieke macht. Overigens blijkt in internationaal perspectief dat het vertrouwen van Nederlandse burgers in de politiek nog best aardig is.'

Jan Schippers, namens de Guido de Brès-Stichting (WISGP):

'Als het geringe vertrouwen voortkomt uit zelfgerichtheid van burgers, vind ik dat problematisch. Samenleven doe je

immers niet alleen. Vertrouwen is belangrijk voor een goed functionerende democratie. De huidige tijd wordt als instabiel en onrustig ervaren. Dat is op zich niet zo'n ramp, maar het probleem is nu juist dat vaste morele kaders en hechte oriëntatiepunten ontbreken. We varen in de mist en zijn op zoek naar de vaargeul en de juiste richting. Het beperkte vertrouwen zie ik als een uiting daarvan. Al ben ik blij dat we nog lang niet zijn afgezakt naar Zuid-Europees niveau.'

René Cuperus, namens de Wiardi Beckman Stichting (PvdA):

‘Nederland blijkt volgens het SCP zijn unieke plek kwijtgeraakt te zijn in de topliga van zogenaamde *high trust* landen, zoals

Denemarken. Ik zou het heel erg vinden, als dat blijvend zou zijn. Als het vertrouwen in de politiek, in de samenleving, in het onderling verkeer ‘tussen vreemden’ structureel zou zijn aangetast. Dan is Nederland, door tal van oorzaken, een minder prettig en minder ontspannen land geworden. Dat zou achteruitgang zijn, in plaats van vooruitgang.’

Patrick van Schie, namens de TeldersStichting, het wetenschappelijk bureau ten behoeve van het liberalisme, gelieerd aan de VVD:

‘Er moet wel onderscheid worden gemaakt tussen

het vertrouwen van burgers in de democratie als zodanig en het vertrouwen in politici. Burgers onderschrijven nog steeds de uitgangspunten van ons democratisch bestel. Maar politici scoren relatief laag op het lijstje in wie burgers vertrouwen hebben. Deels is dat overigens iets van alle tijden: er zijn altijd burgers geweest die menen dat politici steevast knollen voor citroenen verkopen en dat politici draaikonten zijn. Deels is het echter ook een recenter verschijnsel. Als burgers weinig vertrouwen in hun volksvertegenwoordigers hebben, kun je natuurlijk niet stellen dat dit helemaal geen probleem is. Te goed van vertrouwen zijn, is onverstandig. Maar een zekere mate van vertrouwen is in een representatieve democratie wel noodzakelijk.’

2. Wat zijn volgens u de meest belangrijke oorzaken van dit lage vertrouwen?

Spijker: ‘Veel burgers hebben te hoge verwachtingen van de politiek en haar probleemoplossend vermogen. Dat komt deels door politici zelf: die onder druk van opiniepeilingen en de media snel te veel beloven. Als dit dan niet wordt waargemaakt, ontstaat het beeld van tekort aan daadkracht. Dat zet de geloofwaardigheid van de politiek verder onder druk. Individualisering en emancipatie maakt vertegenwoordiging ook lastiger. Bij welke partij voelt de gemiddelde burger zich in een ontzuilde tijd nog thuis? Welke partij doet het nog goed in de ogen van de mondig geworden burger? De samenleving is echter niet maakbaar, ook niet voor de overheid. Dit niet-moderne besef moet weer indalen in Nederland. Democratische besluitvorming gaat per definitie stroperig, juist omdat er zoveel partijen (met uiteenlopende belangen en waarden) bij betrokken zijn. Naast te hoge verwachtingen van de overheid heeft de burger te lage verwachtingen van zichzelf. De burger is gewend geraakt aan rechten en vrijheden en is plichten ontwend – vooral door een grote overheid. Zeker in tijden van economische crisis is de boodschap lastig te verteren dat mensen primair verantwoordelijk zijn voor hun eigen en elkaars leven, en dat de overheid hen niet gelukkig kan maken. In dit verband is het overigens interessant om te zien dat economische crisis en wantrouwen in de politiek samenhangen.’

Fraanje: ‘Nogmaals: in Nederland is geen sprake van laag vertrouwen in de politiek, zoals u stelt. Het SCP bevestigt nog eens wat langjarig onderzoek al vele malen heeft aangetoond: het vertrouwen in de politiek is

sterk gerelateerd aan de economische situatie. In perioden van economische laagconjunctuur is het vertrouwen lager. Dat is dus een belangrijke verklaring voor de daling van het vertrouwen in de politiek in Nederland sinds 2008.'

Hendriks: 'Het vertrouwen in de politiek komt onder druk te staan als mensen het gevoel hebben dat hun stem niet uitmaakt en als mensen het gevoel krijgen dat ze geen controle hebben over de beslissingen die andere mensen over hen nemen. Dit gebeurt bijvoorbeeld omdat politici beloftes, gedaan in verkiezingstijd, niet nakomen omdat ze bijvoorbeeld onvermijdelijke compromissen moeten sluiten.'

Schippers: 'De opbouw van de verzorgingsstaat deed gaandeweg de gedachte postvatten dat de overheid een geluksmachine is voor iedereen. Van de wieg tot het graf kon je vertrouwen op vadertje staat. Als individuele burger hoefde je niet langer afhankelijk te zijn van anderen, maar kon je recht op zorg en voorzieningen laten gelden bij het overheidsloket. Hier is in de loop van een paar generaties iets grondig misgegaan, omdat de vraag welke bijdrage je aan de samenleving kunt leveren naar de achtergrond verschoof. Burgers gingen vooral letten op wat er te halen viel. Het experiment van de verzorgingsstaat bleek daardoor op de grenzen van betaalbaarheid en bestuurbaarheid te stuiten. Zo goed en zo kwaad dat gaat, zijn regeringen nu met de afbouw daarvan bezig. Dat doet pijn en is niet altijd gemakkelijk te verkopen aan de burger. Het vergt omdenken bij het bestuur en een verandering van mentaliteit bij de burger. Ik denk dat deze veranderingen onzekerheid oproepen. Gecombineerd met de vrees dat de klappen van de bezuinigingen onevenredig

zullen vallen in de hoek waar jij zit, voedt dit het wantrouwen jegens overheid, politieke beslissers en natuurlijk ook andere burgers.'

Spijker: *'Veel burgers hebben te hoge verwachtingen van de politiek en haar probleemoplossend vermogen.'*

Cuperus: 'Er spelen langer lopende trends en conjuncturele oorzaken door elkaar heen. Het SCP-onderzoek laat goed zien dat de eurocrisis de grootste veroorzaker is van de vertrouwenscrisis van dit moment. Mensen voelen zich onzeker over hun eigen financiële situatie, en over de economische situatie in het algemeen. Ook heeft men er weinig fiducia in dat de politiek daar veel aan kan veranderen. Eerder lijkt men de politiek verantwoordelijk te houden voor de slechte situatie. De zwaar gebrekkige introductie van de euro, waarvoor nu een grote prijs moet worden betaald, een prijs die ook nog eens oneerlijk wordt verdeeld. Terecht wijst het SCP op een algemeen gevoel van (economische) onrechtvaardigheid. Men heeft het gevoel dat 'de politiek' wel banken redt, maar 'gewone mensen' en de jonge generaties voor de kosten van de crisis laten opdraaien. Er speelt al langer een groot algemeen onbehagen over de koers die de samenleving vaart. Een stille opstand tegen de desoriëntatie en onzekerheid die veroorzaakt worden door het grote moderniseringsproces van globalisering, migratie, individualisering, liberalisering en post-industrialisering. Er is sprake van een ambivalent, zo niet verdampt, voor-

uitgangsgeloof in paradijselijke landen als Nederland. Waar veel mensen angstig vrezen voor de teloorgang van hun 'paradijs' van vrijheid en welvaart. "Paradise lost-blues" van de hoogontwikkelde, hoog welvarende samenleving.'

Van Schie: 'De oorzaken van het meer recente gebrek aan vertrouwen zijn divers. Deels is het misschien de nabijheid van de politici. Tweede Kamerleden lijken in bepaalde opzichten op doorsnee burgers, voor zover ze zich laten meeslepen door de laatste hype en meer bezig zijn met over zichzelf te twitteren dan zich grondig te verdiepen in de materie waarover zij beslissen. Dat ervaren Kamerleden door partijen soms worden weggekeken in plaats van gewaardeerd, helpt ook niet. Jong talent is in een fractie welkom, maar soms zijn er ook Kamerleden die beter eerst wat meer ervaring hadden kunnen opdoen. De fractiediscipline is veelal ook te strak. Soms is het aan een Kamerlid te zien dat hij of zij eigenlijk zelf niet gelooft in het verhaal dat hij afsteekt, maar zich moet voegen in een 'van boven af' opgelegde eenheidsopvatting. En de gang van zaken bij en na het referendum over de Europese Grondwet in 2005 heeft kwaad bloed gezet. Bij een vrij goede opkomst heeft een overduidelijke meerderheid toen 'nee' gezegd tegen de Grondwet.

Dat politici een paar jaar later een nagenoeg gelijke tekst aanvaardden zonder die aan de bevolking voor te leggen, heeft burgers begrijpelijkerwijze het gevoel gegeven dat ze gepiepeld zijn.'

3. Wat stelt u voor om het vertrouwen van de burgers terug te winnen?

Spijker: 'Burgers moeten naar zichzelf kijken: geduld hebben met de politieke besluitvor-

ming die nu eenmaal tijd in beslag neemt, en eigen verantwoordelijkheid nemen in de samenleving. Er mag meer nadruk komen op eigen plichten, naast eigen rechten. Politici moeten leiderschap tonen: de rug recht houden als het moeilijk is en er weerstand is. Op die manier kan 'incidentenpolitiek' en 'peilingenpolitiek' het hoofd worden geboden. Politieke partijen moeten duidelijk maken waar ze voor staan en daaruit handelen. Compromissen moeten als compromissen worden verdedigd. Grote systeemveranderingen moeten niet worden doorgevoerd (bijvoorbeeld een tweepartijstelsel). Met het huidige bestel is de overgrote meerderheid van Nederlanders tevreden. De meeste burgers lijken het idee van een zogenoemde stealth-democratie te onderschrijven: een politiek systeem dat op afstand van de burgers opereert, maar wel tot de orde kan worden geroepen als men dat nodig vindt.'

Fraanje: 'Vertrouwen laat zich niet door simpele maatregelen (terug-)winnen. Bestuurders en politieke partijen hebben een belangrijke taak door betrouwbaar, transparant en koersvast te opereren. Daarnaast moeten we flink investeren in kennis over onze democratie.

Tal van onderzoeken laten zien dat mensen die veel kennis hebben over het functioneren van ons democratisch stelsel, meer vertrouwen hebben in onze democratie. Het SCP beschrijft op pijnlijke wijze dat mensen een negatief oordeel over de regering onderbouwen met voorbeelden van Tweede-Kamerleden en andersom. Basale kennis zoals het verschil tussen regering en parlement is tegenwoordig geen vanzelfsprekendheid meer, terwijl begrip voor hoe het werkt, het wantrouwen kan wegnemen.'

Hendriks: 'Burgers zouden weer meer invloed moeten kunnen uitoefenen op politieke beslissingen die hun leven raken. D66 stelt al sinds haar oprichting voor om directere vormen van democratie te versterken. Dit gaat veel verder dan alleen een gekozen burgemeester of een referendum. Het gaat erom mensen actief te betrekken bij besluitvorming. Dat vraagt ook iets van de politici zelf. Herstel van vertrouwen begint namelijk bij een eerlijke boodschap: dit is wat we willen, en dit is wat we gaan doen. Behandel burgers als volwassenen: die kunnen echt wel een pijnlijke boodschap aan, dat sommige dingen moeilijk gaan worden en andere dingen niet meer kunnen. Maar wees er eerlijk over.'

Schippers: 'Met het vergroten van de zelfredzaamheid komen we er niet, zeker als dit de zelfgerichtheid van mensen alleen maar versterkt. Maarten Luther zei dat mensen de aangeboren neiging hebben om in zich zelf te keren, om hun eigen as te draaien. Van deze neiging moeten we worden verlost. Dat is allereerst een geestelijk proces. Als mens moet het inzicht je worden gegeven om te gaan beseffen wat je wezenlijke roeping hier op aarde is. Te leven als mens voor God en ten dienste van de naaste. Als samenleving kunnen we deze diepgewortelde behoefte aan verbondenheid verdringen of negeren (dat doen we al tijden); we kunnen het besef ook verlevendigen, ofwel revitaliseren. Ik pleit voor een reveil van verbondenheid. Inderdaad worden mensen dan meer afhankelijk van elkaar. Wie daarvoor terugschrikt, is in feite bevreesd voor heel normale menselijke wederkerigheid of mogelijk zelfs bang voor liefdebetoon van anderen. Maar wie wil nu echt graag afhankelijk zijn van een kille bureaucratie?'

Cuperus: 'Cruciaal zijn het verschaffen van enige zekerheid op de langere termijn en het herstel van de maatschappelijke perceptie

Schippers: 'Ik pleit voor een reveil van verbondenheid.

Inderdaad worden mensen dan meer afhankelijk van elkaar.

Maar wie wil nu echt graag afhankelijk zijn van een kille bureaucratie?'

van rechtvaardigheid. Mensen willen best iets veranderen, inschikken, iets versoberen, maar dan moet ze wel een perspectief worden geboden en een elementair besef zijn van fairness. Dus 'met zijn allen hervormen en inschikken' om de crisissituatie het hoofd te bieden, zou worden geaccepteerd als motto indien de politiek dat 'met zijn allen' echt kan waarmaken. De angstvallige behandeling van banken en grote bedrijven, naast het beeld van senioren die uit hun bejaardentehuizen worden gezet, is precies het verkeerde beeld. We zien wel bejaarden, maar geen bankiers op het Malieveld. Dat vergroot het vertrouwen in de politiek niet bepaald, om het zacht uit te drukken.'

Van Schie: Wij hebben als TeldersStichting in juni 2013 een rapport uitgebracht, *De plicht der politieke partijen*³, waarin we een aantal suggesties doen. De fractiediscipline zou minder strak moeten worden. Als volksvertegenwoordiger behoort je een eigen oordeel te vormen, en niet strak in het gelid te lopen.

Natuurlijk zul je vaak op gelijke wijze over vraagstukken denken en stemmen als je partijenoten, maar die eenheid mag geen gekunstelde vorm hebben. Bovendien moet de kans van kandidaten op een lijst om met voorkeurstemmen te worden gekozen, worden vergroot. Partijen zelf zouden zich aantrekkelijker kunnen maken door meer ruimte te bieden aan leden voor serieus debat

Van Schie: 'De fractiediscipline zou minder strak moeten worden. Als volksvertegenwoordiger behoor je een eigen oordeel te vormen, en niet strak in het gelid te lopen.'

en door leden meer invloed te geven op de kandidatenlijst, het verkiezingsprogramma en het eventuele regeerakkoord. Persoonlijk zou ik voorts in bepaalde gevallen een bindend correctief referendum willen om er zorg voor te dragen dat besluiten van het parlement sporen met de opvattingen van de bevolking. In ieder geval zou dat moeten geschieden bij grondwetswijzigingen en alle verdragen en verdragswijzigingen met een constitutioneel karakter, wat dus aan de orde zou zijn bij elk nieuw EU-verdrag.'

4. Hogeropgeleiden hebben een veel groter vertrouwen in de politiek dan lager opgeleiden. Verder heeft de VVD-aanhang het grootste vertrouwen, de PVV-aanhang juist het minste vertrouwen. Is dit voor u een gegeven

of een probleem? In het laatste geval, is het mogelijk daaraan iets te veranderen? Is er sprake van een groep die zich door de politiek niet (meer) vertegenwoordigd weet?

Spijker: 'Juist door de PVV (en deels de SP) heeft deze groep een stem gekregen in het publieke leven, en dat is goed. Het is de uitdaging voor andere partijen om die groep ook mede een stem te geven en bij te dragen tot gearticuleerde opvattingen. Tot de opkomst van Pim Fortuyn was er te weinig openheid in de Nederlandse politiek voor echt afwijkende standpunten, over bijvoorbeeld de multiculturele samenleving en over Europa. Het mooie van het Nederlandse meerpartijenstelsel met een lage kiesdrempel is dat het flexibel is. Partijen kunnen zich aanpassen en nieuwe partijen krijgen gemakkelijk toegang. Vergeleken met de jaren negentig is er weer meer verscheidenheid in de Nederlandse politiek, dat is mooi. Belangrijk blijft wel: politici, belooft niet teveel, want dat ondermijnt de geloofwaardigheid.'

Franje: 'Het verschil in vertrouwen tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden is mijns inziens het fundamentele probleem van onze democratie. Mark Bovens en Anchrit Wille hebben met hun onderzoek naar de diploma-democratie scherp en feilloos laten zien hoe onze democratie wordt overheerst door hogeropgeleiden, zowel in het parlement als in gemeenteraden, maar ook dat hogeropgeleiden beter hun weg weten richting politiek en bestuur. Lageropgeleiden voelen zich niet vertegenwoordigd en hun zorgen en hun problemen komen minder aan bod in de door hogeropgeleiden gedomineerde politiek. Politieke partijen hebben tot taak een grotere di-

versiteit van kandidaten een kans te geven voor volksvertegenwoordigende functies. Bovendien moeten politiek en bestuur met vormen van interactief bestuur en burgerparticipatie ervoor zorgen dat ook lageropgeleiden mee doen bij het tot stand brengen van beleid. Overigens is het belangrijk op te merken dat het onderscheid tussen lager- en hogeropgeleiden ook op andere terreinen dan de democratische participatie speelt. Lageropgeleiden lopen meer risico op de arbeidsmarkt om hun baan te verliezen, het is voor hen moeilijker om aan een (nieuwe) baan te komen en zij moeten vaker met tijdelijke, flexibele contracten werken. Het tegengaan van de maatschappelijke fragmentatie die dat oplevert is volgens het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA één van de grote politieke vraagstukken van deze tijd.'

Hendriks: 'Als vertrouwen samenhangt met het gevoel van controle over beslissingen die je leven raken, dan is het niet zo gek dat hogeropgeleiden meer vertrouwen in de politiek hebben dan lageropgeleiden. Maar dit is dus ook veranderbaar, hoewel dit geen eenvoudige opgave is. Onderwijs is belangrijk, evenals het betrekken van burgers bij besluitvorming. Maar misschien nog wel belangrijker: vertrouwen gedijt goed in situaties waar mensen vaker met elkaar in contact komen, met elkaar praten en elkaar begrijpen. Dit op basis van respect en wederkerigheid. Politici moeten niet gaan 'luisteren' naar het volk: u vraagt, wij draaien. Maar echt in gesprek gaan met burgers over wat hen beweegt.'

Schippers: 'Ik denk dat hogeropgeleiden meer begrijpen van de werking van het politieke systeem en ook mondig genoeg zijn om daarin hun weg te vinden. Vandaar hun posi-

tieve vertrouwen. Maar het omgekeerde effect is er ook: wie niet van zich laat horen, wordt ook niet gehoord. En daar zit bij lageropgeleiden wellicht de oorzaak van een brok wantrouwen: ze begrijpen het niet allemaal, worden van het kastje naar de muur gestuurd, voelen zich niet serieus genomen, geven het na verloop van tijd op en blijven met een cynisch gevoel thuis achter de televisie zitten. Dit cynische gevoel moeten we niet aanwakkeren, maar compenseren door een hoopvol perspectief te bieden. Christenen kunnen en mogen niet berusten in de gedachte dat mensen met wie het (veel) minder goed gaat, afgeschreven worden als hopeloze gevallen. Hogeropgeleiden hebben hun talenten niet aan zichzelf te danken, maar gekregen. Mijn ideaal is dat zij die talenten – bijvoorbeeld via kerkelijke gemeente, voedselbank of ouderensteunpunt – aanwenden voor mensen in knelsituaties. Echte veranderingen komen vanaf het grondvlak van de samenleving tot stand. Politici kunnen die positieve wending versterken, door veel meer uit te gaan van belangrijke waarden en principes, dan alleen rekening te houden met belangen, luidroepende lobbyisten en koopkrachtige vraag.'

Cuperus: 'Dit beeld komt uit veel onderzoek naar voren. Het beeld van hoogopgeleide globaliseringswinnaars en lager opgeleide globaliseringsverliezers. Dit beeld vergt wel relativering. Natuurlijk is het zo dat vaak meer bemiddelde hogeropgeleide professionals financieel een grotere buffer hebben in tijden van bezuinigingen en verzorgingsstaat-hervorming. Ook zijn zij door talenkennis en beroepspraktijk vaker en makkelijker internationaal actief dan anderen. Toch lijkt me hier ook enige sociale wenselijkheid in

Partij	Naam WI	Jaar van oprichting	Vestigingsplaats	Directeur
CDA	Wetenschappelijk Instituut voor het CDA	1980	Den Haag	Prof. dr. R.H.J.M. Gradus
CU	Mr. G. Groen van Prinstererstichting	2000	Amersfoort	Dr. W.P. Beekers
D66	Mr. Hans van Mierlo-Stichting	1972	Den Haag	Drs. F. van Mill
GroenLinks	Bureau De Helling	1990	Utrecht	Dr. J.G.W. Blom
PvdA	Wiardi Beckman Stichting	1946	Den Haag	Drs. M. Sie Dhian Ho
PvdD	Nicolaas G. Pierson Foundation	2006	Amsterdam	Drs. K. Soeters
SGP	Guido de Brès-Stichting	1974	Rotterdam	Drs. J.A. Schippers
SP	Wetenschappelijk Bureau Socialistische Partij	1999	Amersfoort	Dr. A. Vliegthart
VVD	Prof. mr. B.M. TeldersStichting	1954	Den Haag	Dr. P.G.C. van Schie
50plus	Wetenschappelijk Bureau 50PLUS	2011	Best	Prof. dr. C.A. de Lange

het geding. Er heerst ook aanzienlijke globaliseringonzekerheid onder de Nederlandse elite. Moet ik mijn kinderen naar Shanghai sturen, of is de Universiteit van Leiden nog goed genoeg? Wordt mijn bedrijf *global player* of prooi? Dankzij de heftige opmars van 'populistische' partijen als de PVV, voelen mensen die zich keren tegen Europa of migratie beter vertegenwoordigd in de politiek en is het politiek cynisme lager dan het misschien anders zou zijn geweest. Het hoge VVD-vertrouwen in de politiek is ook merkwaardig geformuleerd, aangezien deze partij juist de politieke overheid zo klein mogelijk wenst, en de niet-politieke sfeer van de markt zo groot mogelijk.'

Van Schie: Dat hoger opgeleiden meer vertrou-

wen hebben in de politiek dan lager opgeleiden is van alle tijden, en zien we overall. Hoger opgeleiden hebben ook meer interesse. Dus deels is dat niet te veranderen. Maar er is natuurlijk wel een ondergrens aan vertrouwen in de diverse lagen van de samenleving nodig om ervoor te zorgen dat het stelsel niet gaat kraken. Gelukkig hebben wij met ons stelsel van evenredige vertegenwoordiging zonder echte kiesdrempel, wel een toegankelijk politiek stelsel. Ongenoegen krijgt in Nederland zonder al te veel problemen een stem in het parlement. In het rapport *De plicht der politieke partijen* van de TeldersStichting prijzen wij dit; wij wijzen suggesties om een kiesdrempel in te voeren of naar een districtenstelsel over te gaan af als een vorm van verderfelijk electoraal protectionisme.'

Noten

- 1 http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Burgerperspectieven_2014_1.
- 2 De zes reacties in dit artikel komen van de vermelde WI's en dienen derhalve niet opgevat te worden als een statement namens de betreffende politieke partijen.
- 3 Mark van de Velde e.a., *De plicht der politieke partijen. Kiezers, partijleden en politici in een open partijdemocratie*, geschrift nr. 118 van de TeldersStichting, (Den Haag 2013).